

Antik Dönemde Bedensel Hazların Manipülasyonu: Cinsellik ve İktidar İlişkisi

Moral Manipulation Of Physical Desires: The Relation Of Sexuality And Power

Mustafa Solmaz¹

Özet: Cinsellik sorununun Antik Yunan ve Roma toplumlarında nasıl temellendirildiği, tarihsel süreç içerisinde onun ile iktidar arasında nasıl bir ilişkinin var olduğu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Antik Yunan ve Roma toplumlarında cinsel hazlar bir doğa vergisi olarak kabul edilir, bu nedenle de, onlar sırf haz olmaları bakımından kötü olmazlar. Hazlarda aşırılıklara kaçmak ise beden üzerindeki olumsuzlukları nedeniyle ve bireylerin kendi üzerlerinde denetim kuramamalarına sebep olması nedeniyle sınırlandırılmışlardır. Ortaçağda ise bu sınırlandırmanın kendisi bedenden değil de başka bir ilkedен, tanrısal bir emirden hareketle yapılmıştır ve bunun uygulayıcısı ise papaz (*pastoral iktidarın uygulayıcısı*) olmuştur. Beden modern dönemde de yeniden önem kazanmıştır ancak kendi başına bir özerkliğe sahip olmak yerine bir güç, emek gücü olarak algılanmıştır. Kapitalizmin devamı için zorunlu olan bu gücün hem varlığı (*biyo-iktidar*) hem de onun itaatkâr ve üretken hale getirilmesi (bedenin *anatomo-politikası*) gerekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aprodisia, Chresis, Enkreteia, Kendilik Kaygısı, Anatomo-Politika Ve Biyo-İktidar.

Abstract:The aim of study is how the issue of sexuality was based in ancient Greek and Roman societies, how relation is between it and power in the historical process. Because of sexual desires was accepted as natural gift, they are not bad just in terms of being desire. That's the why the excesses of the desires have negative impacts on the body and to cause individuals has not control on themselves, desires are limited. This delimitation itself was made not from body, from other principle, from a divine precept and the applicator of this was pastor (the practitioner of *pastoral power*). Body has regained importance in the modern period but it has instead of having an autonomy of its own it has been perceived as a power, a labor power. It is required that both the presence of this power (*bio-power*) which is essential for the survival of capitalism and it has been made obedient and productive (*anatomo-politics* of the body).

Key Words: Aphrodisia, Chresis, Enkreteia, Self-Concern, Anatomo-Politics And Bio-Power

¹ İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi.

Giriş: Bedene ve Cinselliğe İlişkin Ahlaki Temellendirmeler

Nietzsche, insanın hareketten, eylemden kesilmesine (*decadence*) neden olan şeyler arasında başta gelen bir etmen olarak dini göstermişti. Özellikle de Hıristiyanlığı acıyı önemsemesiyle, münzevice bir yaşamı salık vermesi nedeniyle eleştirmişti. İslam'ın ise Nietzsche'de, ayrı bir yeri vardı. Çünkü İslam, ona göre, Hıristiyanlık kadar acı çekmeyi ve bu dünyadan el-etek çekmeyi benimsememiştir. Aksine İslam, bu dünyayı olumlamıştır. "Hıristiyanlık bizi antik kültürün mirasından etti, daha sonra da, bir kez daha, Müslüman kültürün mirasından etti. İspanya'nın harika mağribi kültür dünyası, bizim için, temelde, Roma ve Yunanistan'dan daha akraba, bizim duyum ve beğenimize daha yakın olan bu dünya, ayaklar altında ezildi (bunların ne tür ayaklar olduğunu söylemeyeceğim), niye? Çünkü soylu, erkekçe içgüdülerden kaynaklanıyordu, çünkü yaşama Evet diyordu; hem de Mağrib yaşamının nadide ve rafine hoşluklarıyla."²

Dekadans bir kültüre, *dekadans* bir hayata, Hıristiyanlık nasıl neden olmuştur? "-Çarmıhtaki Tanrı - bu simgenin korkunç düşünsel planı hala anlaşılıyor mu? - Ne ki acı çeker, ne ki çarmıha gerilir, o, tanrısaldır... Hepimiz çarmıha gerilmişiz, demek ki biz tanrısalız... Yalnızca biz tanrısalız."³ "Çarmıhtaki biçare adam eğer bizzat bir mücrim, acı çektiren bir ölümü yaşarsa, şöyle hüküm verir: 'Öyle, bu İsa gibi isyan etmeksizin, düşmanlık beslemeksizin, iyi, kendini teslim ederek, acı çek ve öl, doğru olan budur' sadece. O İncil'i onaylamıştır. O bununla cennete girmiştir..."⁴

Hıristiyanlığı, bütünüyle acıyı önemseyen, dünyanın nimetlerinden kaçınan; İslam'ı da bütünüyle hayatı olumlayan bir din olarak benimsemek yerine, dinlerin de insanlar tarafından tekrar tekrar zamana ve mekâna bağlı olarak yorumlandıklarını düşünmek daha doğru olacaktır. Ayrıca insanın eylemden kesilmesine neden olan şeyler, sadece din ile de sınırlı değildir. Metafizik ve ahlak da "gerçekten" 'gerçeği' olumsuzlamadan kaçışın yalana sığınışın doğurdukları

² Friedrich Nietzsche, *Deccal*, Çev: Oruç Aruoba, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s. 94.

³ Nietzsche, a.g.e, s. 76.

⁴ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, Çev. Sedat Umran, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 99.

rıdır.”⁵ Maddi dünyanın gerçekliğine karşı, spekülâtif bir gerçeklik oluşturmaya çalışan metafiziğin dört temel varsayımı vardır. İlki: “Bu dünya görünüşten ibarettir.” İkincisi: “Nesnelerin ‘gerçek varlığına’ atfedilen özellikler, yokluğun, hiçliğin özellikleridir -‘gerçek dünya’ varolan dünya ile olan çelişkisinden oluşturulmuştur: Bu yalnızca ahlaki-optik bir yanılsamadır, ama yine aynı ölçüde bir görünüş dünyasıdır.” Üçüncüsü: “Bundan ‘başka’ bir dünya vardır.” Birinci varsayımla paralel olan dördüncü varsayım ise: “Dünyayı ‘gerçek’ ve ‘görünen’ dünya olarak ayırmak”tır.⁶

Ontolojik ayrımların dışında, eylemlerimizle ilgili ayrımları ise ahlak belirler. Bunu da eylemlerimizi iyi ve kötü olarak tanımlayarak yapar. Ahlak, kötü eylemleri insana, topluma zarar vermesi nedeniyle yasaklar, buna uygun davranmayanlara ise çeşitli yaptırımlarda bulunur. “İnsana en başta kendini denetlemesini buyuran ahlakçılar, bu yüzden insanın belli bir hastalığa yakalanmasına neden oluyorlar. Açıkçası, bütün doğal kısıtırlara, eğilimlere karşı kalıcı bir aşırı duyarlılık hastalığına.”⁷ “Ahlaki değer yargıları mahkûm edilmişlerdir, olumsuzlamalardır.”⁸ “Ahlak, insan varlığına yönelik iradeden yüz çevirmez.”⁹ Ahlakın başka bir açıdan neden olduğu sonuç ise”...bütün çağların zayıfların ve ortalama kişilerinin ana tandansı daha üçlü olanları daha zayıf yapmak ve aşağıya çekmektir. Bunun ana aracı ahlaksal yargıdır.”¹⁰ “... Güç istencini zedeliyorlar, dağ ile vadiyi aynı seviyeye indirip bunu ahlak diye övüyorlar...”¹¹

Dinin, metafiziğin ve ahlakın neden olduğu tahribatı ise sanat, Dionysosçu sanat onarır. “Niçin ‘evet’in bir felsefesi, dini mevcut olmadı? Böyle hareketlerin tarihi işaretleri: Putperest din. Çarmıha gerilene karşı Dionysos. Rönesans. Sanat.”¹² “Anladınız mı beni?- Çarmıhtakine karşı Dionysos...”¹³

İnsanın bu bozulmuşluk halinden, çürümüşlük halinden kurtulmasının yolu, içgüdülerini serbest bırakmasından, onları dolaşıma sokmasından geçer. Ancak bu şekilde insan, eylemden kesilmez. Çünkü insan tinsel değil, fizyolojik bir varlıktır.

İnsanın tutkularıyla, arzularıyla dinsel düşünce arasındaki ilişkiyi ele vermesi açısından Nietzsche, modern zamanların insanları için adeta gelenekselleşmiş olan bakış açısını yansıtır. Yansıtmakla da kalmaz, insandaki içgüdüsel yönü kışkırtmaya çalışır. Ancak Foucault, Hıristiyanlık öncesi Roma dünyasında cinsellik

⁵ Nietzsche, a.g.e, s. 420.

⁶ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, Çev. Serpil Erfındık, İlyâ Yayınevi, İzmir, 2006, s. 36.

⁷ Friedrich Nietzsche, Şen Bilim, Çev. Levent Özşar, Asa Kitabevi, Bursa, 2003, s. 184.

⁸ Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 25.

⁹ A.g.e., s. 25.

¹⁰ A.g.e., s. 184.

¹¹ Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, s. 107-108.

¹² Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 210.

¹³ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, Çev. Emre Yıldız, İlyâ Yayınevi, İzmir, 2004, s. 139.

üzerine araştırmalar yapmış olan Paul Veyne adındaki bir antikçağ tarihçisinin görüşlerine dayanarak, düşünce dünyamıza, alışılmadık bir bakış açısı sunar.

Cinselliğe ilişkin Hıristiyan ahlakı belirlenmek istendiğinde ve pagan ahlakla, Yunan ve Roma ahlakıyla karşılaştırılmak istendiğinde, genellikle, şu tezler ileri sürülmüştür: Birincisi, antik toplumlara tekeşlilik kuralını dayatmış olanın Hıristiyanlık olmasıdır. İkincisi, Hıristiyanlığın, cinselliğe ayrıcalıklı bir yer vermekten ziyade onu sadece çocuk sahibi olmakla sınırlandırmasıdır. Üçüncüsü ise cinsel zevkin genel bir diskalifikasyonudur: Cinsel zevk bir günahdır; sakınılması gereken ve sonuç olarak mümkün olan en küçük payın verilmesi gereken bir günahdır.¹⁴ Ancak bu üç iddianın gerçekleşmesine, Hıristiyanlığın yayılmaya başlamasından önce Yunan ve Roma dünyasında rastlamaktayız. Üçüncü iddia (cinsel zevkin genel bir diskalifikasyonu) kadar yoğunluğu fazla olmasa da cinsel deneyimlerde aşırılıklara kaçmanın bedeninin gücünü tüketmesine, onu bitkin düşürmesine ve hatta onun ölümüne yol açması nedeniyle, hazların sınırlandırılmasına yönelik filozoflar ve hekimler tarafından çağrıda bulunmaktadır.

Yapmış olduğumuz araştırma, bu bakış açısının nasıl temellendirildiğini göstermeye çalışmakla birlikte; onun da ötesine, cinsellekle iktidar arasında nasıl bir ilişkinin var olduğuna değinecektir. İktidar kavramından, özellikle de bir baskı ve egemenlik aygıtı olarak iktidardan, hükümet yönetimi olarak iktidardan sakınan ve onu (iktidarı), “toplumsal olanın bütün dokularına kadar nüfuz eden mikro iktidar ilişkileri” olarak tanımlayan Foucault’nun öne sürdüğü üç temel iktidar tipinden (*pastoral iktidar*, bedeninin *anatomo-politikası* ve *biyo-iktidar*) hareketle, mesele anlaşılmalı çalışılacaktır.

Aphrodisia, Chresis, Enkreteia ve Kendilik Kaygısı

Dinsel bir söylemden (Hıristiyanlıktan) önce de cinsellik, hekimler ve filozoflar tarafından sınırlandırılmaya çalışılmıştır. “Cinsel eylem Yunanlar tarafından bir kötülük olarak algılanmamıştır; onlar için etik bir aşağılama söz konusu değildir. Ama metinler bu etkinlikle ilgili bir kaygıya tanıklık ederler. Ve bu kaygı üç odak çerçevesinde yer alır: Edimin biçimi, bedeli ve bağlı olduğu ölüm. Yunan düşüncesinde cinsel edimin salt olumlu bir değerlendirilmesini görmek yanlış olur. Tıbbi ve felsefi düşünce, cinsel edimi, şiddetinden ötürü kişinin kendisi üzerinde kurması gereken denetim ve hakimiyeti tehdit eden; yol açtığı bitkinlikten dolayı kişinin koruma ve ayakta tutmak zorunda olduğu gücü tüketen ve türün yaşamasını sağlarken bireyin ölümcüllüğünü belirleyen bir şey olarak betimler.”¹⁵

¹⁴ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 221-222.

¹⁵ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 212-213.

Cinsellik, doğa tarafından verilen ve onu taşkınlık yapmaya götüren bir hazdır (*aphrodisia*). İnsan, canlı bir varlık olması nedeniyle, iştahlarını ve arzularını ön sıraya koymaya, onlara ruh üzerinde mutlak bir iktidar vermeye yönelir.¹⁶ İnsanın gereksinimlerinden öteye gitmesine, bedeninin doyurulmasından sonra bile hazzı sürdürmesine engel olmak için cinsel hayatını düzenlemesi gereklidir. Bu ereğini gerçekleştirebilmek için kendisinden hareket edebileceği ilkelerin başında *chresis* gelir. *Chresis*, hazlarla ilgili olarak, aşırılıklardan uzak durmak anlamına gelir. İyi ya da kötü olsun fark etmez, ölçülü bir yaşantının sınırlarının zorlanmamasını ifade eder. Bu anlamda, o, "orta yol" ahlakını anımsatır. "O halde erdem, tercihlere ilişkin bir huy: Akıl tarafından ve aklı başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda bulunma huyudur."¹⁷ "... her nesnede orta olan bize göre en iyi. Çünkü bu, bilginin ve aklın buyurduğu gibidir, her yerde en iyi huyu da oluşturur. Tümevarım yoluyla ve temellendirme yoluyla da bu açık: nitekim karşıtlar birbirini yok eder, uçlar ise / hem birbirlerine hem de ortaya karşıt, çünkü orta uçlar açısından her ikisi de olur; tıpkı eşitin daha küçükten daha büyük, daha büyükten daha küçük olması gibi. Dolayısıyla karakter erdemi de kimi ortalarla ilgilidir ve belli bir orta olma'dır, bu zorunlu."¹⁸

Chresis'te, orta yollu davranmada gerekli olan ilk şey, *gereksinim*, ikincisi *zaman*, üçüncüsü ise *statü*'dür. *Chresis* bu farklı değerlendirmeler dikkate alınarak kararlaştırılmalıdır.¹⁹ Cinsel ilişkinin yaşanma şekli ve sıklığı, insanın *gereksinim*'leriyle belirlenmelidir. Cinsel birlikteliklerin gerçekleştirilebileceği uygun *zaman* da önemlidir. Günün hangi saatleri, cinsel bir birliktelik için en elverişli vakitlerdir? Su kaybının yüksek olduğu, havanın sıcak olduğu yaz mevsiminde cinsel yaşantının yoğunluğu ne olmalıdır? Havanın soğuk olduğu, su kaybının yüksek olmadığı bir mevsimde cinsel ilişki hangi aralıklarla gerçekleştirilmelidir? Cinsel yaşantı pratiklerinin, bir kimsenin toplum içerisindeki konumuna (yani onun *statü*'süne) uygun düşmesi gerekir mi? Toplum içerisinde gülünç duruma düşmemek ve diğer insanların da alayına konu olmamak için insanın, bir kimsenin nasıl bir cinsel hayata sahip olması gereklidir?

İnsan, *gereksinim*'lerini aşmayan, uygun *zaman*'da gerçekleştirilen ve onun *statü*'süne uygun düşen bir cinsel hayat sayesinde, hazlarla ilgili aşırılıklardan uzak durulabilir ve ılımlı, sakin bir yaşam sürebilir. Yunanlılar tarafından *sophrosyne*, Romalılar tarafından *temperanantina*²⁰ olarak adlandırılan ve Türkçeye de "ölçülü olma / itidalli olma" şeklinde çevrilen erdeme karşılık gelen *chresis*'ten farklı olan

¹⁶ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 156.

¹⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988, 1106b3.

¹⁸ Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, 1220b25-1220b35.

¹⁹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 158-159.

²⁰ A.E. Taylor, *Plato*, Printed in Great Britain, London, 1955, s. 47.

enkreteia' da ise cinsel hazların her türlüyle karşı karşıya gelme, onlarla mücadele etme vardır. *Chresis'*te ise böyle bir savaş ve rekabet yoktur. Onda, sadece hazların aşırılıklarından uzak durma vardır.

*Chresis'*in karşıtı *akolasia'*dır ve kendini bütün bütün hazlara bırakma anlamına gelir. Hazsal yaşantının içine gömülmeyi, onun dışına çıkamamayı ima eder. Hazların aşırıları ile mücadele eden bir insanın, onların üstesinden gelememesi durumunda ise *akrasia* belirir. *Akrasia*, mücadeleyi yürüten insanın bu ereğini başaramamasını; *akolasia* ise bir insanın bilerek, isteyerek, kendini hazlara kaptırmasını ifade eder.

Antik Yunan toplumunda, cinsel yaşantıyı analiz etmek için kullanılan kavramlar arasında, bir de *kendilik kaygısı* vardır. Buna göre her insan, duygularıyla, hazlarıyla, kendi başına bir öznedir. Hazlarda ve zevklerde aşırıya kaçarsa, bir başkasının nesnesi haline gelirse; o zaman, yetişme evresinde olan bir insan için, ileride sitenin başına gelmeyi düşünen bir insan için en büyük felaket başa gelmiş demektir. Kendisi, artık bir özne değildir. Bir başkasının nesnesidir.

Kendilik kaygısı, her şeyden önce, insanın kendisiyle yürütmesi gereken bir kendilik ilişkisidir. Kendilik ilişkisinin ise dört temel yönü vardır. Bunlardan ilki, "etik tözün belirlenimi" ile ilişkilidir. İnsanların hazlarından, arzularından, duygularından, niyetlerinden oluşur. Kendilik ilişkisinin ikinci yönü, insanların sorumlulukların farkına varmaları için teşvik edildikleri "itaat modu"dur. Üçüncüsü bir insanın, kendiliğini, davranışlarının etik öznesine dönüştürmek için kendi üzerinde uygulaması gereken "etik çaba"dır. Dördüncüsü, öznenin ulaşmaya çalıştığı "var olma modu"dur.²¹ Bir kimsenin kendi ile olan ilişkisi, kendi eylemleri üzerine dikkatle eğilmesi, "şeylerle ve başka insanlarla ilişkili olma"yı da ihmal etmez. O, bir kimsenin kendisine, başkalarına ve dünyaya karşı bir tutumdur. Ayrıca "bakmanın ve dikkatin bir formudur". Kendi eylemlerimiz üzerine eğilme, düşündüklerimize ve düşüncelerimizde meydana gelen şeylere ulaşmanın belirgin bir yoludur. Belki de en önemlisi o, kendilik üzerinde, kendilik tarafından uygulanması gereken bir dizi eylemler ya da pratikler bütünüdür.²²

İnsanın uygulaması gereken bir dizi pratik, onun eylemleri üzerinde değişime, dönüşüme neden olur. Amaç, kişinin, arzularını dizginleyebilmesidir. Kişinin arzularına hakim olmak için yürüttüğü mücadele, onun altındakiler üzerinde kurmaya çalıştığı hakimiyet, hiyerarşi ve otorite ilişkisiyle eşbiçimlidir.²³ Ölçsüz olmak ise hazların kuvveti karşısında bir dirençsizlik durumunda, zaaf ve boyun eğme pozisyonunda olmak demektir. Arzulayan

²¹ Christopher Cordner, "Foucault, Ethical Self-concern and the Other", *Philosophia*, 36, 2008, 593-609, s. 594-595.

²² Simon O'Sullivan, "Lacan's Ethic and Foucault's 'Care of the Self': Two Diagrams of the Production of Subjectivity (and of the Subject's Relation to Truth)", *Parrhesia*, 10, 2010, 51-73, s. 54.

²³ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 182-183.

insanın haz karşısında yenik (*akrasia*), itidalsiz insanın (*akolasia*) ise kadını olduğu söylenebilir.²⁴

Başkalarına karşı kadınlık durumu ise “oğlanın çelişkisi” olarak adlandırılacak sorunla ilişkilidir. Bir yandan delikanlı, haz nesnesi olarak kabul görülür hatta erkeğin erkek partnerleri arasındaki tek onurlu ve meşru nesne olarak görülür. Hiç kimse, hiçbir zaman bir oğlanı sevdiği, arzuladığı ve ondan haz aldığı için kınanmaz, yeter ki yasalara ve kurallara uygun olsun. Ama öte yandan oğlan, gençliğinin sonunda bir erkek olacağı için, egemenlik çerçevesinde düşünülen bu ilişki içinde kendisini bir nesne olarak görmeyi kabul edemez: Bu rolle özdeşleşemez ve özdeşleşmemek zorundadır.²⁵

Her ne kadar deli kanlı, bir haz nesnesi konumunda olsa da o; Platon, Alkiades aracılığıyla bu ilişkiyi tersine çevirene kadar etkin ve belirleyici olandır. O, peşinden koşulan kişidir. Platon ise sevilen oğlanın rolünü tersine çevirerek, onu hocasına, Sokrates’e aşık konumuna getirir. Etkin olan artık sevilen, peşinden koşulan değil; sevendir. Zamanla, bu odağın da yeri değişir. Sorunlar yavaş yavaş kadının çevresinde kümelenmeye başlar. Bu ise ne oğlanlarla aşkın artık uygulanamayacağı, ne bu aşkın dile gelemeyeceği, ne de onun üzerine hiç düşünülemediği anlamına gelir. Fakat cinsel hazların yaşanmasıyla ilişkili olarak belirleyici olanın, kadın ve kadınlık ilişkisinin olmasıdır.²⁶

Evliliğin Önem Kazanması

Epikürosçular ve Kinikler, ilkesel olarak evliliğe karşıydılar. Stoacılar ise anlaşıldığı kadarıyla en başından itibaren evlilik yanlısıydılar. “İnsanların evlenmesinin uygun olduğu” savı, Stoacılar arasında çok yaygınlaşmış ve bu ekolün bireysel ve toplumsal ahlakının belirleyici bir özelliği olmuştur. Evlenmenin zorunluluğu, her şeyden önce, onun doğa tarafından istenmesi ya da insanın (hem doğal hem de akla uygun olmasının yanı sıra) herkeste bulunan bir itki tarafından evliliğe yönlendirilmesi ilkesinin doğrudan bir sonucudur.²⁷

Epiktetos, evliliğin doğaya uygun yaşamak isteyen her insan için evrensel bir görev olduğunu belirtir ve kendisini çevreleyen kişilere, genel olarak insanlığa yararlı bir yaşam sürme yanlısı her birey için de ortaya konulması gereken önemli bir işlev olduğuna değinir. Epikürosçular ise felsefi ilkelerinden ötürü evliliği reddederler.²⁸ Epiktetos buna karşı üç gerekçeyle yanıt verir. Birincisi evliliğin doğrudan faydasına ve evlilikten vazgeçmenin evrenselleştirilmesinin

²⁴ A.g.e., s. 184.

²⁵ A.g.e., s. 282-283.

²⁶ A.g.e., s. 305-306.

²⁷ A.g.e., s. 426.

²⁸ Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, Çev. Cemal Süer, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2010, s. 78, 123.

olanaksızlığına ilişkindir: Eğer herkes evlenmeyi reddederse ne olur? Yurttaşlar nereden gelir? Bu yurttaşları kim yetiştirir? Ergenlik çağındaki oğlanları kim gözetir? Gymnasium'ları kim yönetir? Hatta bu çocukların eğitimi nasıl olur? İkinci gerekçe hiçbir insanın kaçamayacağı toplumsal yükümlülüklerle ilişkindir ve evlilik de siyasal yaşama, dinsel yaşama ilişkin görevlerin bir parçasıdır: "İnsan yurttaşlık rolünü yerine getirmeli, evlenmeli, çoluk çocuk sahibi olmalı, Tanrı'yı kutsamalı, ana babasına bakmalı." Sonuncusu, yani üçüncü gerekçe ise aklın insanın uymasını buyurduğu bir tutuma ilişkindir. "Arzu, coşumuzu kıskırtmak ve bizi doğaya uygun edimlerin içinde tutmak için, tıpkı bir siyaset adamı, bir hizmetçi gibi bu görevlere bağımlıdır."²⁹

Benzeri argümanları Kharikles'te de bulmak mümkündür. Fakat Kharikles, öncelikli olarak, oğlanlarla ilişkiye dair belki de en öldürücü darbeyi vurur: "Siz kendinizi Sokrates'in bedenlere değil ruhlara aşık olan müritleri olarak sunuyorsunuz. Peki o zaman bilgelik dolu yaşlı adamların değil de akıl yürütmesini bilmeyen çocukların peşinden gitmenizden nedeni nedir?" Madem ki söz konusu olan erdemdir, neden Platon, Lysias'a ihanet etmiş olan Phaidros'u ya da Sokrates, dindar olmayan, kendi vatanına düşman ve zorbalığa susamış Alkibiades'i sever.³⁰

Kharikles de evliliğin önemli olmasının nedenlerinden birinin, kuşakların sürdürülmesi olduğunu belirtir. Şeyleri düzenleyen güç, canlıların "çürüyebilen bir madde" den yapıldığını ve her varlık için belirlenmiş olan zamanın kısa olduğunu bilerek şeyleri öyle düzenlemiştir ki, birinin yıkımının ardından bir diğeri doğumu gelir: Böylece, silsileler marifetiyle sonsuza değin yaşayabiliriz. O güç, bunu yapabilmek için, cinsler ayrımını da o cinslerden birinin tohumu serpeceği, diğeri de o tohumu alacağı biçimde düzenlemiştir; ve bu cinslerden her birini, diğeri karşı bir iştahla donatmıştır. Kuşakların devamını işte bu farklı cinslerin ilişkisi doğurabilir: Asla aynı cinsten kişilerin ilişkisi değil.³¹

Kharikles'in söyleminde kullanılan ikinci doğallık ölçütü, insanlığın doğumunda içinde bulunduğu durumdur. Erdem sayesinde tanrılarla iç içe olmak, bir kahraman gibi davranma kaygısı, uygun şekilde yapılan eşleşmeler ve soylu çocuklar: Üst düzey yaşamı belirleyen ve onu doğaya uygunluğunu sağlayan bu dört özelliştir. Sonra düşünüş başladı ve giderek hızlandı. Kharikles, bu düşünüşün evreleri arasında; zevkin insanları uçuruma doğru sürüklerken hazlara ulaşmada "yeni ve sapkın yollar"ın arandığı evreyle, bunun ardından gelen "bizzat doğaya karşı gelinen" dönemi birbirinden ayırır. Bu dönemin sahip olduğu cüretin en temel biçimi -en azından bu metinde değinilen tek biçim budur- bir erkeğe kadın gibi davranılmamasıdır. Ne var ki böyle, yani doğaya bu denli yabancı

²⁹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 426-427.

³⁰ A.g.e., s. 475.

³¹ A.g.e., s. 470.

bir edimin mümkün olabilmesi için, erkekler arasındaki ilişkiye, şiddete başvurulmasının ve aldatmacanın mümkün olmasını sağlayan şeyler dahil edilmiştir. Bunlar da zorbaca bir güç ve ikna etme sanatıdır.³²

Kharikles, üçüncü doğallık belirtisini hayvanlar aleminden alır. “Doğanın yarası” onlar üzerinde hiçbir kısıtlama ya da paylaşımına maruz kalmaksızın egemen olur: Ne aslanlar, ne boğalar, ne de koçlar, yaban domuzları, kurtlar, kuşlar ya da balıklar gibi kendi cinsiyetinden olanın peşinden giderler.³³

Özellikle Stoacı düşünürler tarafından önemli hale getirilmeye çalışılan evlilik kurumunun rasyonel hale getirilmeye çalışılmasındaki amaçlardan biri, anlaşıldığı gibi, soyun üremesidir. Tek eşlilik ve aile kurumu ise bunun için oldukça elverişlidir. İkincisi ise “ortak ve tamamen paylaşılan bir yaşamın düzenlenmesi”dir. Bir yandan insanın, karısını, ruhunu açtığı bir eşe dönüştürme zorunluluğu, ona karşı yalnızca yerine ve statüsüne göre değil, kişisel onuruna da hitap eden bir saygı duyulmasını gerektirir. Dolayısıyla aphrodisia’ların düzeni bu ilke dahilinde bir iç sınırlandırma ilkesi edinmek durumundadır. Ama öte yandan evlilik yaşamının mükemmel bir birliktelik –tam bir “varlık birleşmesi”- oluşturmayı amaç edinmesi gerekiyorsa, cinsel ilişkiler ve hazlar, paylaşıldığı ve ortak olarak duyumsandığı takdirde eşler arasında yakınlaşma etkeni olurlar.³⁴ Evlilik yoluyla, tek eşlilik yoluyla cinsel deneyimin yaşanması, tekeli bir ilkeyi de içermektedir: Evlilik dışında cinsel ilişki olmamalıdır.

Demek ki çokeşliliğe, evlilik dışı zevklere değer yüklenmesi Roma dünyasında, esas olarak da Hıristiyanlıktan önce yok olmuştu ve çoktan benimsemiş olmalarına rağmen esas olarak bu ilkeleri uygulamayanlar sadece çok küçük bir seçkin grup, çok küçük bir tabakaydı. İmtiyazlı olanların, zenginlerin ve zengin oldukları için de sefih olanların oluşturduğu küçük toplumsal bir kasttı.³⁵

Hıristiyanlık ikinci ve üçüncü yüzyıldan itibaren yayılmaya başladığında bu tekeşlilik, cinsellik, üreme ahlakını öz olarak zaten kabul etmiş bir Roma toplumuyla ilişkiydi. Ayrıca, Hıristiyanlığın önünde veya daha doğrusu yanında, ardında Hindu monarşizminden, Budist monarşizminden ve üçüncü yüzyıldan itibaren büyük bölümü asketik pratikleri benimsemiş Hıristiyan keşişlerden oluşan yaygın bir dinsel yaşam modeli vardı. Belli ahlaki buyrukları benimsemiş bir sivil toplum ile bu eksiksiz asketizm ideali arasında Hıristiyanlık her zaman tereddüt etmiştir; bir yandan, bu Budacı asketizm modeline, denetleyerek hakim olmaya, onu içselleştirmeye ve diğer yandan da Roma İmparatorluğu’nun bu sivil toplumunu, içeriden yönetebilmek için ele geçirmeye çalıştı.³⁶ Bedenden gelebilecek her şeyi zararlı diye, kötü diye reddetmek de kesinlikle söz konusu

³² A.g.e., s. 472.

³³ A.g.e., s. 472.

³⁴ A.g.e., s. 445-446.

³⁵ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*, s. 221-222.

³⁶ A.g.e., s. 227-228.

değildi; bu şekilde radikal asketizme saplanılırdı. Bu vücudun, bu zevklerin, bu cinselliğin; ihtiyaçları olan, zorunlulukları olan, aile örgütlenmesi olan, üreme zorunlulukları olan bir toplumun içinde işletilmesi gerekiyordu. Hıristiyanlık, teni asla kurtulunması gereken mutlak kötülü olarak kavramayan görece ılımlı bir anlayışa sahipti. Ama bireyi evlilik, tekeşlilik, üreme cinselliği ve zevkin sınırlandırılması gibi yaygın ahlak sınırlamalarının ötesine götürme riski taşıyan, bir günaha girme eğilimini barındıran bir ten kavrayışı söz konusuydu³⁷

Hıristiyanlığın oluşturduğu ve tüm pastorallik aygıtı dolayısıyla uyguladığı sivil toplum ile asketizm arasındaki ılımlı bir ahlaktır bu. Ama bu ahlakın temel parçaları, hem iç hem de dış bir bilgiye, bireyler hakkında kendileri ve başkaları tarafından taşınan titiz ve ayrıntılı bir bilgiye dayanıyordu. Başka deyişle, insanın kendi zayıflıkları üzerine, kendi günaha girme eğilimleri üzerine, kendi teni üzerine sürekli olarak uyanık bir kendilikbilincini, bir özneliği oluşturmasıyla Hıristiyanlık, asketizm ile sivil toplum arasındaki, ortalama ve sıradan olan bu ahlakı uygulamayı başarmıştır. Bunu da insanın kendi zayıflıklarına ilişkin, kendi bedenine ilişkin, kendi cinselliğine ilişkin, kendi tenine ilişkin bilinçlenme tekniği, içselleştirme tekniği ile gerçekleştirmiştir. Yasak ve ret değil, aynı zamanda bir bilgi mekanizması, bireylerin bilgisi, bireyler üzerine bilgi ve de bireylerin kendileri üzerine ve kendilerine ilişkin bilgisinin mekanizması olan bir iktidar ve denetim mekanizmasının yerleştirilmesidir söz konusu olan.³⁸

Pastoral İktidar

Etimolojik olarak -ve kelimeleri harfi harfine alırsak- *pastoral iktidar*, çobanın sürüsü üzerinde uyguladığı iktidardır. Oysa çok dikkatli, kaygı dolu, bu tür bir iktidarı eski toplumlar, Yunan ve Roma toplumları tanımamışlardı. Hıristiyanlıkla, kilisenin kuruluşuyla, onun hiyerarşik ve toprakla ilgili örgütlenmesiyle birlikte; ahreti, günahı, selameti, liyakat düzenini içeren inançlarla birlikte; papazın rolünün tanımıyla birlikte; Hıristiyanların bir sürü oluşturduğu düşüncesi ortaya çıktı.³⁹

Yunan ve Roma antikçağında bazı bireylerin, diğer bireyleri, doğumlarından ölümlerine kadar, bütün yaşamları boyunca güderek onlara çobanlık görevi oynayabileceği düşüncesi asla olmamıştır. Yunan ve Roma yazınında siyasetçiler asla papazlar olarak, çobanlar olarak tanımlanmamışlardır (Foucault, 2011a: 222-223). Buna karşılık, bir çoban sürüsü karşısında neyse şefin de emrindekiler karşısında öyle olduğu düşüncesine, Roma dünyasında değil, Doğu Akdeniz dünyasında, Mısır'da ve ayrıca Mezopotamya'da, Asur'da da rastlanır. Sürü ve

³⁷ A.g.e., s. 228.

³⁸ A.g.e., s. 228-229; Barry Smart, *Michel Foucault*, Routledge, Revised Edition, Newyork and London, 2002, s. 106.

³⁹ Foucault, a.g.e., s. 209.

çoban konusunun dinsel, siyasi, ahlaki ve toplumsal bir tema olduğuna özellikle İbrani toplumunda rastlanır: Tanrı, halkının çobanıdır. Yehova'nın halkı bir sürüdür. İsrailoğullarının ilk kralı Davud, sürüsü olacak bir halkın çobanı olma görevini Tanrı'nın elinden kabul eder ve sürünün nihayet ağıla girdiği ve cennete kavuştuğu gün, Yahudi halkının selameti gerçekleşmiş, sağlama bağlanmış olacaktır.⁴⁰

Hıristiyanlıkla birlikte başlayan ve klasik çağın merkezine kadar, Fransız Devriminin arifesine kadar devam eden tarihsel süreçte etkili olan *pastoral iktidar*, dinsel veya siyasi tipteki herhangi bir başka iktidar gibi bütün grup üzerinde uygulanmaktan ziyade; her bireyi tanıyacak, keşfedecek, özneliğini ortaya çıkaracak, kendisiyle ve kendi vicdanıyla olan ilişkisini yapılandıracak biçimde, sürüdeki herkesin selametine göz kulak olacak şekilde işlemiştir. Vicdan yönlendiriciliğini, ruh bakımını, ruh tedavisini içeren teknikler; itiraftan vicdan muhasebesine ve vicdan muhasebesinden günah çıkarmaya kadar uzanan tüm bu pratikler; *pastoral iktidarın* bireyleştirici bir iktidar olmasını sağlayan niteliklerdir.⁴¹

Bir yol göstericinin varlığı, her birey için kendi selametini sağlama zorunluluğu anlamına gelir. Başka deyişle, selamet Hıristiyan toplumunda aynı zamanda kişisel bir iştir -herkes kendi selametini sağlar- ama bir tercih işi değildir. Hıristiyan toplumu, Hıristiyan toplumlar, bireyleri, "öyleyse ben selameti istemiyorum" demekle özgür bırakamaz. Her bireyden selameti araması istenir. Papazın iktidarını oluşturan şey, tam da insanların selameti için gerekli olan her şeyi yapmalarını zorlayacak otoriteye sahip olmasıdır: Zorunlu selamet.⁴²

İkinci olarak, bu zorunlu selamet tek başına aranmaz. Elbette herkes bunu kendisi için yapar, ama ancak bir başkasının otoritesi aracılığıyla gerçekleştirebilir. Bir başkasının otoritesini kabul etme, birey ve bireyler üzerinde otoritesi olan ve sonuç olarak evet ya da hayır diyecek, "böyle yapmakla iyi oldu, başka türlü olmaması gereklidir" diyecek papazın, bireylerin her davranışını bilmesi gerektiği anlamına gelir. Papaz, insanları, selametleri için gereken her şeyi yapmaya zorlayabilir ve insanlar karşısında her durumda sürekli bir gözetim ve denetim uygulayabilecek bir konumdadır.⁴³

Üçüncü olarak, Bir Hıristiyan toplumunda papaz, ötekilerden mutlak bir itaat isteyebilen kişidir. Bu da çok önemli ve çok yeni bir fenomendir. Gal-Roma toplumları, yasayı ve yargıçları biliyorlardı. Ama Yunan ve Roma antikçağında herhangi bir kimseden bir başkası karşısında eksiksiz, mutlak ve koşulsuz bir itaat isteme düşüncesi asla olmamıştı. Oysa bu, Hıristiyan toplumunda papazın ve

⁴⁰ A.g.e., s. 223; Michel Foucault, "Politics and Reason", *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture*, Translated by Alan Sheridan and Others, Edited with an introduction by Lawrence D. Kritzman, Routledge, Chapman & Hall, Inc., New York, 1990, s. 61.

⁴¹ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*, s. 209-210.

⁴² A.g.e., s. 225; Foucault, "Politics and Reason", s. 68.

⁴³ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*, s. 225-226.

pastoralliğin ortaya çıkışıyla birlikte bil-fil meydana gelen şeydir. Genel kurallar veya yasalar olmaksızın papaz, bireylere, kendi iradesini dayatabilir; çünkü – Hıristiyanlıkta önemli olan budur- belli bir sonuca ulaşmak için itaat edilmez, örneğin sadece bir alışkanlık, bir yetenek veya hatta bir değer edinmek için itaat edilmez. Hıristiyanlıkta mutlak değer itaatkâr olmandır. İtaatkâr kalmak, tüm diğer erdemlerin temel koşuludur.⁴⁴

Dördüncü olarak pastorallik, kendisiyle birlikte hakikati ve hakikat üretimini içeren bir dizi tekniği ve prosedürü de beraberinde getirir. Hıristiyan papaz öğretir. Bu konuda antikçağ filozoflarının, pedagoglarının dahil edilebileceği bilgelik veya hakikat hocaları geleneğinde yer alır: Hakikati öğretir, kutsal kitabı öğretir, ahlaki öğretir, Tanrı'nın buyruklarını ve kilisenin buyruklarını öğretir. Demek ki bu yönüyle bir hocadır, ama Hıristiyan papaz bir başka anlamda da hakikat hocasıdır: Hıristiyan papaz, bir yandan, pastoral yükümlülüğü yerine getirmek için, elbette, müminlerinin yaptığı her şeyi, sürünün ve sürünün her üyesinin her an yaptıklarını bilmek zorundadır; ama ruhta, yürekte, bireyin en gizli sırlarında olan biteni de içeriden bilmek zorundadır. Bireylerin içselliğinin bu bilgisi Hıristiyan pastoralliğin uygulanması için kesinlikle zorunludur.⁴⁵ Bireylerin içini bilmek ne demektir? Bu, papazın olanı biteni analiz etme, düşünme, bulup ortaya çıkarma araçlarına sahip olacak anlamına gelir, ama aynı zamanda Hıristiyan'ın da ruhunun en gizli yerinde olan biteni papaza söylemek zorunda olacağı anlamına gelir: Eksiksiz ve sürekli itiraf.⁴⁶ Hıristiyan, içinde olup biten her şeyi vicdanını yönlendirmekle yükümlü olacak birine sürekli olarak itiraf etmek zorundadır ve

⁴⁴ A.g.e., s. 226.

⁴⁵ A.g.e., s. 226-227.

⁴⁶ Foucault, Hıristiyanlıktaki "itiraf" etme geleneği ile psikanalizin uygulamaları arasında çok yakın bir ilişkinin olduğunu düşünmektedir. "Freud'daki iyilik meleğinin, cinselliği, XVIII. yüzyıldan beri iktidar ve bilgi stratejileri tarafından saptanmış belirleyici noktalardan birine yerleştirdiğini ve böylece, klasik çağın büyük bilgeleri ve günah çıkartan papazlarına layık harika bir yetkinlikle, cinselliği tanıma ve onu söyleme geçirme gerekliliğine ilişkin bin yıllık buyruğu yeniden ortaya attığını görmediler." (Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 117.) "Benim söyledim şey, Freud'un ve psikanalizin, cinsellikten söz ederken, teknikleri sayesinde öznenin cinselliğini ortaya çıkartırken, su götürmez bir biçimde özgürleşme eseri gerçekleştirdiğini varsaymanın tehlikeli olduğudur. Özgürleşme metaforu, psikanalitik pratiği tanımlamak için uygun görünmüyor bana. İtirafın ve cinsellik itirafının arkeolojini yapmayı ve psikanalizin temel tekniklerinin ... bir iktidar sisteminin içinde nasıl önceden var olduğunu göstermeyi denemiş nedeni budur. Batı'nın, cinselliğin ifade edilmesini bastırması, yasaklaması, sansür etmiş bir uygarlık olduğunu düşünmek de yanlıştır. Tersine: Ortaçağdan beri cinsellik itirafı elde etmeye yönelik sürekli bir talep vardı: Günah çıkarma, vicdan yönlendirilmesi, pedagoji, on dokuzuncu yüzyıl psikiyatrisi, psikanalizi önceleyen ve psikanalizin kendini bu tekniklere göre konumlanmasını sağlayan teknikler. Kopuş durumunda değil, süreklilik durumundaki bir konumlanma." (Michel Foucault, *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4*, Çev: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 72.)

bu eksiksiz itiraf bir anlamda, elbette papaz tarafından bilinmeyen, ama özenin kendisi tarafından da bilinmeyen bir hakikati üretecektir; vicdanın ve ruhların yönlendirilmesi sırasında gelişen ve vicdan muhasebesiyle, günah çıkarmayla elde edilen bu hakikat, bu hakikat üretimi, bir anlamda, çobanın sürüsüyle ve sürüsünün her bir üyesiyle olan sürekli bağıını oluşturacaktır.⁴⁷

Beşinci olarak, bu nedenle *pastoral iktidar*, bireyci bir iktidardır. Kralın ve yüksek memurların temel görevi, devletin bütünlüğünü, toprağın bölünmezliğini, şehri ve bütün olarak yurttaşları kurtarmak iken; iyi bir çoban, iyi bir yol gösterici ise özellikle bireylere, tek tek ele alınan bireylere göz kulak olmalıdır.⁴⁸ Öncelikli olarak toprakla ilgili olmadığından dolayı, *pastoral iktidarı*, alışılmış siyasi iktidara karşıt bir iktidar türü olarak tanımlamak mümkündür: Çoban bir toprak üzerinde değil, çok sayıda birey üzerinde hüküm sürer. Koyunlara egemen olur, öküzlere, hayvanlara egemen olur. Bir sürü üzerinde, yer değiştiren bir sürü üzerinde hüküm sürer. Yer değiştiren bir çokluk üzerinde hüküm sürmek; işte çobanı niteleyen budur. Karakteristik *pastoral iktidar* olacak olan bu iktidardır. Temel işlevi zafer sağlamak değildir, çünkü toprakla ilgili değildir. Bu iktidarın esas belirtisi, fetih değildir veya savaştan getirilebilecek zenginlik ya da köle miktarı değildir. *Pastoral iktidarın* temel işlevi, düşmanlara kötülük yapmak değildir; onun görevi, göz kulak olduklarına iyilik yapmaktır. Terimin en maddi anlamıyla iyilik yapmak; yani beslemek, yiyecek vermek, yem vermek, pınarlara götürmek, su içmelerini sağlamak, bol çayır bulmak. Boyun eğdirdikleri üzerindeki zaferiyle kendini gösteren geleneksel iktidardan farklı olarak, hem bireylerin hem de grubun geçimini sağlayan bir iktidardır. Muzaffer bir iktidar değil, yardımsever bir iktidardır.⁴⁹

Pastoral iktidarın temel özelliği sürünün varlığını devam ettirmek olduğundan, bu iktidarın altıncı özelliği, onun bir yükümlülük ilişkisi çerçevesinde işlemesidir; *pastoral iktidar*, gerektiğinde, kendini koyunlarına adayabilmeli, feda edebilmelidir. İyi bir yol gösterici (pasteur), iyi bir çoban, yaşamını koyunları için feda etmeyi kabul eden bir kimsedir. Geleneksel iktidarda bu mekanizma tersine döner: İyi bir yurttaş olmak için kendini önder için feda edebilmek, onun için ölmeyi kabul etmek gerekir. Burada ise durum tersidir: Kendini feda etmek için ölmeyi kabul eden kraldır, çobandır.⁵⁰

Batı toplumlarında, kapitalizmle birlikte, bireylerin davranışlarını, tavırlarını, bir şey yapma tarzlarını, buldukları yerleri, meskenlerini, yeteneklerini, sorumluluğu altına alacak, gözetleyecek, denetleyecek bir dizi prosedür, bir dizi teknik gelişmiştir.⁵¹ Ancak bunlar, çoban ile sürü arasındaki *pastoral iktidarın* sela-

⁴⁷ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*, s. 227; Foucault, "Politics and Reason", s. 69.

⁴⁸ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*, s. 224; Foucault, "Politics and Reason", s. 67.

⁴⁹ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*, s. 223.

⁵⁰ A.g.e., s. 224.

⁵¹ A.g.e., s. 231-232.

mete yönelik projesine hizmet etmek yerine, bedenın bir güç olarak görülmesine, onun daha yetkin bir şekilde üretim sistemine dahil edilmesine yarayacaktır.

Disiplinci olan bu iktidarın, bedenın *anatomo-politikasının* temel hedefi, bireylerin etkinliklerini, güçlerini, yeteneklerini, kısacası onların toplumun üretim aygıtında kullanılmasını sağlayacak her şeyi çoğaltmalarını sağlamak, çoğaltmaya zorlamaktır: Bireyleri terbiye etmek; en yararlı oldukları yere yerleştirmek; şu veya bu yeteneğe sahip olsunlar diye onları yetiştirmek; tüm bunlar, on yedinci yüzyıldan itibaren gelişen yeni iktidarın hedefleri arasında yer alır.⁵²

Bedenin Anatomo-politikası ve Biyo-İktidar

Yaşam üzerindeki bu iktidar, XVII. yüzyıldan itibaren belli başlı iki biçimde gelişti. Bu biçimler birer karşı sav değildirlere. Daha çok bir ara bağıntı kümesinin birbirine bağlandığı iki gelişim kutbunu oluştururlar. Kutuplardan biri, bir makine olarak bedeni merkez almıştır: Bu bedenın terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının koşul gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi, bütün bunlar disiplinleri şekillendiren iktidar yöntemleriyle sağlanmıştır: İnsan bedenının *anatomo-politikası*.⁵³

Başka bir yerde değil de Avrupa'da, daha özeldede Fransa'da hapisanelerin ortaya çıkmasından ziyade, hapisane içerisinde uygulanan disiplinlerin bu iktidarın temel göstergeleri olduğunu söylemek mümkündür. Hapishanelerin modern dönemden önce olmadığını, ortaya çıkmadığını söylemek mümkün görünmemekle birlikte; belirleyici cezalandırma türünün bireylerin bedenlerinin, ruhlarının, hem bedenlerinin hem de ruhlarının diğer insanlardan, toplumdandırılması değildir. Suçlunun kısa süreli, birkaç saatlik, belki de en fazlasından bir ya da birkaç günlük kapalı tutulduğu; ya para cezasıyla bırakıldığı ya da infaz edildiği türden ceza uygulamaları vardır.⁵⁴ Uzun süreli ve baskın bir cezalandırma türü olarak hapishanenin ortaya çıkışı ise modern toplumda gerçekleşmiştir. Bu cezalandırma türünün suçlu davranışı azaltacağı düşünülmüş; ancak geçen sürede, suçlu davranışların üzerinde doğrudan bir azaltıcı etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Hapishane yolu ile cezalandırmaya, cezanın hapishane içerisinde çekilmesine karşı üretilmiş olan tek şey ise sürgün olmuştur. O da çok sınırlı kalmıştır.

Yasanın kralın iradesini temsil etmesi nedeniyle, suçlunun bir yasayı çiğnemesi, bir yasaya uymaması doğrudan kralın kendisine karşı işlenmiş bir suç olarak algılanmış ve en feci şekilde cezalandırılmıştır. Diğer kimselerin, suçlu-

⁵² A.g.e., s. 232.

⁵³ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 102-103.

⁵⁴ Michel Foucault, *Büyük Kapatılma: Seçme Yazılar 3*, Çev. Ferda Keskin-Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 105-106.

nun dışında kalan kimselerin meydana gelen hadiseden ders alması, aynı suçu tekrarlamaması için cezalar seyirlik hale gelmişlerdir. Ancak zamanla, bu derece vahşi cezalara karşı büyük tepkiler doğmuş, halk, birçok yerde bizatihi infazlara karşı durmaya çalışmıştır. Aşırı derecede şiddet kullanmanın doğurduğu tepkilerin yanında, tam olarak, adaletin sağlanamamasına, bazı boşlukların kalmasına, bazı suçluların hak ettikleri cezaları almamalarına ek olarak bu uygulanan cezalandırma türünün maliyetinin fazla oluşu da hapisanelerin ortaya çıkması için yeterli değildir. Bir başka şey daha gereklidir. Bu ise artan sermayeye uygun emeğin sağlanamamasıdır.

Yeni ticaret yollarının bulunmasıyla birlikte, Afrika'ya, Hindistan'a ve Amerika'ya ulaşılmasıyla birlikte, oralandaki altın ve gümüşün Avrupa'ya taşınmasıyla birlikte, büyük bir sermaye birikimi oluşmuştur. Ancak bu sermayenin başlı başına bir değerinin olmadığını söylemek doğru olmamakla birlikte; onun üretime yatırılması, değerlendirilmesi ve daha çok arttırılması gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan şeylerden en önemlisi de yoğun emek kullanımımızdır. O zaman Marx'ın fabrikaya kapattıklarını⁵⁵ hapishaneye kapatmak gereklidir. Çünkü bu insanlar, paranın artması ve değerinin düşmesiyle birlikte, aynı paraya eskiden aldıklarını alamamaktadırlar. Aldıkları para, onları çalışmaya itecek düzeyde değildir. Bundan dolayı, onların özgür bir şekilde çalışacaklarını beklemek mümkün değildir. Onları zorla çalıştırmak gerekecektir.

Aylak kesimlerin daha ucuza ve daha yoğun şekilde çalıştırılmalarıyla ilişkili olarak Foucault, her ne kadar yapısalcı olmadığını iddia etse de Durkheimci toplumsal olgunun özelliklerinden birini uygulamaya koyar.⁵⁶ Ancak burada olgu, hapisane kurumunun kendisi olmuştur. O, orada bulunanların eylemlerini belirlemeli, düzenlemelidir. Onların bedenlerini üretken hale getirmelidir. Bedenin üretken hale gelmesi için ise başka bir şeye ihtiyaç vardır. Bedenler, önce itaatkâr hale getirilmelidir. Hem itaatkâr hem de üretken bedenler, disiplinci iktidarın işleyişinin temel belirleyicileri olmuşlardır.⁵⁷

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise bu kez disiplinci olmayan, başka bir iktidar teknolojisi ortaya çıkmıştır. İlkini dışlamayan, disiplinci tekniği dışlamayan, ama onu içine alan, onu kısmen değiştiren bir iktidar teknolojisidir bu.⁵⁸ İkinci tür iktidar, tür olarak bedeni, canlı varlığın mekaniğinin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkeze almıştır: Bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek

⁵⁵ Karl Marx, *Alman İdeolojisi*, Çev. Selâhattin Hilâv, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1968, s. 62; Karl Marx, *Kapital I*, Çev. Alaattin Bilgi, Eriş Yayınları, Yer Belirtilmemiş, 2003, s. 630.

⁵⁶ Smart, *Michel Foucault*, s. 35.

⁵⁷ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 210, 319-320; Maurice Blanchot, *Hayalimdeki Michel Foucault: Michel Foucault, Maurice Blanchot: Dışarının Düşüncesi*, Çev. Ayşe Meral, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 83-84.

⁵⁸ Michel Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, Çev. Şehsuvar Aktaş, YKY, İstanbul, 2004, s. 248.

tüm koşullar önem kazanmıştır. Bunların sorumluluğunun yüklenilmesi, bir dizi müdahale ve düzenleyici denetim yoluyla gerçekleşir: İşte bu da nüfusun *biyo-politikası*dır.⁵⁹ Disiplinci olmayan bu yeni iktidar tekniğinin uygulandığı yer – bedenle ilgilenen disiplinden farklı olarak- insanların yaşamlarıdır ya da dahası, beden-insanla değil de, yaşayan insanla, canlı varlık insanla; hatta, bir anlamda, tür olarak insanla ilgilenir. Disiplin, insanların çokluğunu yönetmeye çalışır öyle ki bu çokluk gözetlenecek, eğitilecek, kullanılacak, belki de cezalandırılacaktır. Yeni teknoloji, insanlar asıl olarak bedenlerden ibaret oldukları için değil; tersine, yaşama özgü olan doğum, ölüm, üretim, hastalık vesaire gibi toplu süreçlerden etkilenen, global bir kitle oluşturması nedeniyle insanların çokluğuyla ilgilenir. Demek ki, ilk olarak, bireyselleştirme yöntemiyle, beden üzerinde iktidar kurulmasının ardından, bireyselleştirici olmayan ama beden-insan yönünde değil, tür-insan yönünde gerçekleşen, bir anlamda yığınlaştırıcı olan ikinci bir iktidar kuruluşu var.⁶⁰

Kapitalizm, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulmasıyla ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvence altına alınacağından, *biyo-iktidarın*, kapitalizmin gelişiminin vazgeçilmez bir ögesi olduğu kuşku götürmez. Ama kapitalizm daha da fazlasına ihtiyaç duymuştur. Güçleri, yetenekleri, genel olarak da yaşamı artıracak ama aynı zamanda da onları bağımlı kılmayı daha zorlaştırmayacak iktidar yöntemlerini gereksinmiştir. İktidar kurumları olarak büyük devlet aygıtlarının gelişmesi üretim ilişkilerinin sürekliliğini sağladysa, toplumsal bünyenin her düzeyinde mevcut olan ve çok farklı kurumlar tarafından (aile, ordu, okul, polis, bireysel tıp ya da yerel yönetimler) kullanılan iktidar teknikleri olarak XVIII. yüzyılda icat edilen *anatomo* ve *biyo-politikanın* temel özellikleri de, iktisadi süreçlerin, bunların akışının, onların içinde yer alan ve destek olan güçlerin üzerinde etkilerini gösterdi.⁶¹

Politik bir bahis konusu olarak cinselliğin kazandığı önem de bu temelde anlaşılabilir. Çünkü cinsellik, bir yandan talim-terbiyeye, güçlerin çoğaltılmasına ve paylaştırılmasına, enerjinin düzenlenmesine ya da tasarruf gibi yöntemlere bağlıdır Öte yandan, doğurduğu tüm bütünsel sonuçlarla, nüfus düzenlemelerine bağlıdır. Aynı anda her iki düzlemde de yer alır; küçücük gözetimlere, her an varolabilen denetimlere, aşırı derecede titizlikle gerçekleştirilmiş mekân uyarlamalarına, belirsiz tıbbi ya da psikolojik muayenelere, beden üzerinde yaratılan gerçek bir mikro-iktidara yol açar; ama aynı zamanda kitlesel önlemlere, istatistik varsayımlara, toplumsal bünyenin tümünü ya da bütün içindeki grupları ilgilendiren müdahalelere de olanak verir. Cinsellik aynı anda hem bedenini yaşamına, hem de insan türünün yaşamına giriş yolu oluşturur.⁶²

⁵⁹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 102-103.

⁶⁰ Foucault, *Toplumun Savunmak Gerekir*, s. 248.

⁶¹ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, s. 103-104.

⁶² A.g.e., s. 107.

Cinsellik önemli olmuşsa, bunun bir yığın nedeni var. Bir yanda, tam olarak bedensel bir davranış olarak cinsellik, sürekli gözetleme biçimindeki disiplinci, bireyselleştirici bir denetime bağlıdır. Bir yandan da cinsellik, dölleyici etkileriyle, artık bireyin bedenini değil, nüfusun oluşturduğu ögeyi, o kalabalık birliği ilgilendiren geniş biyolojik süreçler içerisinde yer alır ve geçerlik kazanır. Cinsellik, tamı tamına bedenin ve nüfusun buluşma yeridir.⁶³

Cinselliğin ikinci yönüyle, onun biyolojik insan varlığının doğumuyla, yaşamıyla, ölümüyle ilgili olan yönü ile iktidar arasındaki ilişki; kapitalizmin ilerleyen evrelerinde ortaya çıkmıştır ve anlaşıldığı kadarıyla, günümüze kadar devam etmiştir. Kurulmuş olan bu ilişkinin kendisi, “bireylerin tohumuna kadar ulaştığı, bedenlerine eriştiği, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal var olma biçimi olan ...”⁶⁴ iktidarın ortaya çıkmasını sağlar. İktidarı, bu bağlamda, daha ince ve daha derinde yatan iktidar ilişkileri üzerinden tanımlamak gerekmektedir.

Sonuç

Antik Yunan ve Roma toplumlarında haz, cinsellik kendi başına kötü bir şey olarak görülmemekle birlikte; onların yaşanması sırasında belli bir sınırlandırılmaya gidilmiştir. Bu sınırlandırmanın kendisi ise bir başka şeyden hareketle değil de yine o hazzı yaşayan bedenin kendisinin işleyişinde meydana gelen aksaklıklar nedeniyle, onun gücünün azalması, hatta onun varlığına yönelik bir tehdit oluşması nedeniyle temellendirilmeye çalışılmıştır.

Sınırlandırmanın ilkesi, antikçağın ortaçağa yerini bırakmasıyla birlikte değişir. Artık bedenin kendisinden hareketle bir sınırlandırma ortaya konulmaktan ziyade; başka bir şeye, selamete, ruhun kurtuluşuna dayanılarak hazlarda aşırılığa kaçılmaması savunulmaktadır. En bariz anlaşılır şeklini, çoban ile onun sürüsü arasında gördüğümüz *pastoral iktidarın* amacı, sürünün selametini, halkın kurtuluşunu gerçekleştirmektir. Sınırlandırıcı ilkenin kendisi, insani olan bir şeyden değil; tanrısal olan bir şeyden gelmektedir. Bunu sağlayacak olan da çobandır, yani papazdır.

İşleyiş alanı ülkenin ve toprağın bölünmezliğinden, savaş ve savaşın ganimetlerinden, zaferlerden ya da hezimetlerden uzak olan *pastoral iktidar*, temelde, bireyler üzerine yoğunlaşan bir iktidardır. Temelde bir yükümlülük ilişkisi içinde olan papaz, kendi yükümlülüğünü gerçekleştirebilmesi için, bireylerin kurtuluşunu sağlaması için, onların ne yaptıklarını ne ettiklerini, bilmelidir. Onlar hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmalıdır.

Ortaçağın yerini modern çağa bırakmasıyla birlikte ise cinselliğin yaşanmasıyla ilişkili olarak belirleyici ilke, daha üstün ve aşkın bir güçten hareketle değil de daha

⁶³ Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, s. 257.

⁶⁴ Foucault, *Büyük Kapatılma: Seçme Yazılar 3*, s. 23.

dünyevi bir şeyden hareketle gerçekleştirilmiştir. Bedenin kendisi, yeniden önem kazanmıştır. Ancak bununla, antikçağ Yunan ve Roma toplumlarındaki cinsellik deneyiminin kendisini belirleyen beden arasında bir ayırım yapılması gereklidir.

Yunan ve Roma toplumlarında, daha başka bir şeyden değil de bizatihi bedenin yine kendisinden hareketle hazların doğuracakları aşırılıklara karşı durulmaya çalışılmıştır. Modern toplumlarda ise beden bir güç, emek gücü olarak algılanmıştır. Beden, kendi başına bir özerkliğe sahip değildir. O, sistemin, kapitalist üretim sisteminin devamı için araçsal bir işleyişe sahiptir.

Hem itaatkâr bedenlere hem de üretken bedenlere ihtiyaç vardır. Bir bedenin itaatkâr ya da üretken olmadan önce de, biyolojik olarak varlığını devam ettirmeye ihtiyaç vardır. Kronolojik açıdan daha sonra gelişse de ontolojik açıdan daha önde yer alan *biyo-iktidar* ile cinsellik arasındaki ilişkinin daha doğru bir analizi, bizleri, yanlış bir algılamadan uzak tutar. Freud'da ve onu takip eden birçok kimsede, Batı Avrupa toplumlarında cinselliğin sürekli olarak bir sınırlandırma, baskıya tabi tutulduğu anlayışı vardır. Ancak bu bakış açısı, sürekli olarak gelişen ve daha yoğun işgücüne ihtiyaç duyan bir kapitalist sistem için açıklayıcı durmamaktadır. Sistemin varlığı için daha çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Burada, herhangi bir sınırlandırmanın olduğunu söylemek mümkün değildir. Sınırlandırmanın kendisinden yine de bahsetmek gerekirse, bunun sermayeye sahip olanlara yönelik olduğunu söylemek gereklidir. Cinsellik ilkin, burjuva ailelerinde problemlenmiştir ve tbbileştirilmiştir. Amaç sömürülen sınıfların cinselliğini baskı altında tutmaktan ziyade, yasa yapıcı sınıfların, düzenleyici sınıfların gücünü, dayanıklılığını garanti edecek bir beden ve cinsellik inşa etmektir.

Kaynakça

- Aristoteles (1988), *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ___ (1999), *Eudemos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BLANCHOT, Maurice (2005), *Hayalimdeki Michel Foucault: FOUCAULT, Michel* (2005), *Maurice Blanchot: Dışarının Düşüncesi*, Çev. Ayşe Meral, Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- CORDNER, Christopher (2008), "Foucault, Ethical Self-concern and the Other", *Philosophia* 36, 593-609.
- Epiktetos (2010), *Düşünceler ve Sohbetler*, Çev. Cemal Süer, Kaknüs Yayınları, IV. Basım, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (1990), "Politics and Reason", *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture*, Translated by Alan Sheridan and Others, Edited with an introduction by Lawrence D. Kritzman, Routledge, Chapman & Hall, Inc., New York.
- ___ (2003a), *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ___ (2003b), *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, II. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ___ (2004), *Toplumunu Savunmak Gerekir*, Çev. Şehsuvar Aktaş, YKY, III. Basım, İstanbul.
- ___ (2011a), *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, III. Basım, İstanbul.
- ___ (2011b), *Büyük Kapatılma: Seçme Yazılar 3*, Çev. Ferda Keskin-Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- ___ (2013), *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, IV. Basım, Ankara.
- MARX, Karl (1968), *Alman İdeolojisi*, Çev. Selâhattin Hilâv, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- ___ (2003), *Kapital I*, Çev. Alaattin Bilgi, Eriş Yayınları, III. Basım, Yer Belirtilmemiş.
- NİETZSCHE, Friedrich (2002), *Güç İstenci*, Çev. Sedat Umran, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- ___ (2003a), *Deccal*, Çev. Oruç Aruoba, İthaki Yayınları, İstanbul.
- ___ (2003b), *Şen Bilim*, Çev. Levent Özşar, Asa Kitabevi, Bursa.
- ___ (2004), *Ecce Homo*, Çev. Emre Yıldız, İlya Yayınevi, İzmir.
- ___ (2006), *Putların Alacakaranlığı*, Çev. Serpil Erfındık, İlya Yayınevi, İzmir.
- O’SULLIVAN, Simon (2010), “Lacan’s Ethic and Foucault’s ‘Care of the Self’: Two Diagrams of the Production of Subjectivity (and of the Subject’s Relation to Truth)”, *Parrhesia* 10, 51-73.
- SMART, Barry (2002), *Michel Foucault*, Routledge, Revised Edition, New York and London.
- TAYLOR, A.E. (1955), *Plato*, Printed in Great Britain, By Butler and Tanner Ltd., Frome and London, and Bound by the Fisher Bookbinding Co. Ltd., London.